

САРНЕНЩИНА У ПЕРШІЙ СВІТОВІЙ

Не прощальний банкет німців на Поліссі

01.01.2011
Microsoft
Савчин О.М.

Сарни. № 6.
Туди. Похідники на криварі.

Зараз вже мало хто знає, що у 1918 році разом з німцями на Полісся вступили українські війська гетьмана Скоропадського. І незабаром весь поліський край - разом з усім Білоруським Поліссям – оголосили неподільною частиною української держави, звісно контрольованої кайзерівцями. Почалося насильницьке насадження української мови як єдиної державної. Клерки за голову хапалися бо змушені були вести діловодство по-новому ...

У січні 1919 р. на Волині, крім Коростенської групи, два панцирні потяги („Сух” і „Слава Україні”) увійшли до складу Сарненської групи, сформованої для протидії більшовицькому наступу з північного напрямку [10, с. 313

Поширення влади Директорії в межах Волинської губернії ускладнювалося сильними позиціями більшовиків та їх прибічників, пропаганда яких поширилася у прифронтових територіях Західної Волині під час Першої світової війни. Так, наприкінці листопада 1918 р. місцеві більшовики організували захоплення Чуднова, П'яток, Троянова, Сингурів, Овруча, наблизилися до Житомира [6, 132].

10 грудня 1918 р. віддані Директорії війська звільнили м. Овруч [13, 40] та навколишні населені пункти. Однак уже 20 грудня, з допомогою більшовицьких військ, владу рад робітничих, селянських і солдатських депутатів було встановлено майже в усьому Овруцькому повіті Волинської губернії.

Наступне захоплення більшовицькими загонами та співчуваючим їм місцевим населенням міст Дубровиці та Сарн дало змогу більшовикам контролювати частину північної Волині, проголосивши там Дубровицьку радянську республіку [6, 135]. Війська Директорії, очолювані отаманом В. Оскілко, зуміли у стислий термін відновити в зайнятому більшовицькими військами регіоні українську владу.

Загалом населення Волинської губернії підтримало встановлення демократичного режиму. Влада Директорії до кінця 1918 р. була поширена в Житомирі, Рівному, Луцьку, Сарнах, Дубно та інших населених пунктах. Щоб залучитися підтримкою місцевих жителів та озвучити свої державницькі плани і соціальні програми, скликалися з'їзди й зібрання різних рівнів.

29 грудня 1918 р. відбувся повітовий з'їзд у Рівному. Незважаючи на більшовицьку пропаганду, він прийняв резолюцію про підтримку діяльності уряду Директорії УНР. Близько 300 делегатів з'їзду висловилися за скликання Всеукраїнського трудового конгресу, на якому потрібно було сформувати демократичну законодавчу владу за участю всіх прошарків українського населення.

Протистояння прибічників Директорії та радянської Росії на Волині усе більше поглиблювалося..

Запеклі бойові дії між більшовицькими та українськими військами розгорнулися в північній

частині Волині в районі Сарн, Дубровиці, Коростеня. Західна армія Червоної армії зробила спробу розірвати Північний фронт Директорії та відрізати Київ від Правобережжя. Більшовицькі війська захопили Овруч, Коростень, Сарни та загрожували захопленням Житомиру, Луцьку, Рівному, Шепетівці

До того ж гетьманівська влада та її поліція виявилися неймовірно корумпованими. У краї махровим цвітом розквітла контрабанда, спекуляція і проституція, захлеснула хвиля венеричних захворювань, яка розповсюджувалася вже як епідемія і косила цілі сім'ї.

Позиція Директорії УНР після розпаду гетьманських збройних сил та невизначеності керівництва держави щодо долі українського війська значно ускладнилися. Не допомогли навіть оголошені мобілізаційні заходи. Волиняни призовного віку вкрай неохоче відгукувалися на ці заклики. Спостерігалася тенденція до зменшення кількості мобілізованих чоловіків зі сходу на захід країни. У Луцькому повіті з 10 січня до 23 лютого 1919 р. на призовний пункт не прийшов жоден чоловік [6, 138]. Спрацювали ймовірно два фактори: близькість до недавнього театру бойових дій та мізерна населеність регіону чоловіками від 18 до 45 років.

На жаль, і злочинність набула небувалого розмаху. Обійстя багатих полісян нальотчики грабували вдень і вночі.

У листопаді 1918-го Німеччина зазнала поразки у Першій світовій війні. Імперська армія евакуювалася з захопленої території. Добровольчі офіцерські дружини що знаходилися в краї були повністю деморалізовані. Їм не виплатили обіцяну платню. Офіцери, які звикли до шику світського життя, залізли в борги і громили поліські міста і села

Скориставшись ситуацією, більшовики, озброєні тільки револьверами, захопили Луцьк. Повстанці знали, що гетьманівських офіцерів можна знайти в кафешантанах і ресторанах. Туди вривалися бойові групи і віддавали команду: «Німцям сидіти на місці, іншим – руки вгору!» Німців не чіпали, дотримуючись угоди, укладеної з їх солдатським радою. Але германці порушили домовленість і заарештували повстанський ревком. Тоді на залізниці знову оголосили страйк, що для кайзерівських солдатів, що мріяли про від'їзд додому, було досить недоречно. Тому німці звільнили заарештованих. І влаштували прощальний банкет, запросивши на нього і ... вчорашніх підпільників.

Внаслідок вигідного географічного розташування місто стало центром активних військових дій в роки Першої і Другої світових воєн. У 1917-1919 роках влада в Сарнах змінювалась декілька разів. З 19 лютого 1918 року тимчасово в Сарнах перебували центральні органи влади УНР, про що сьогодні свідчить меморіальна дошка на залізничному вокзалі станції Сарни.

Про Костопільсько-Сарненську операцію армії УНР, що була однією з найвизначніших військових офензив періоду визвольних змагань Української Народної Республіки, українцям достеменно стає відомо лише тепер. У результаті цієї операції червоним військам було завдано нищівного удару.

Відомо, що в лавах армії УНР боролися за визволення України видатні українські поети Володимир Сосюра і Павло Тичина. Зокрема, в одному з творів Сосюра є рядки: «Бій відлунав... / Жовто-сині знамена / Затріпотіли на станції знов...» Можливо, цей твір присвячений бою за Костопіль чи Сарни?

...Лютий 1919 року був одним із найдраматичніших періодів в історії молодого Української держави — уряд та військо після жорстоких боїв під тиском переважаючих сил більшовиків змушені були залишити Київ. Тимчасовою столицею держави стало Рівне, куди разом з урядом прибув голова Директорії та головний отаман військ УНР Симон Петлюра. У Рівному почала виходити урядова газета «Самостійна Україна». Місто стало також осідком штабу Північної групи українських військ, головнокомандувачем якими був

призначений 44-річний генерал-хорунжий Олександр Греків. Саме цей талановитий воєначальник розробив і втілював у життя план контрнаступу.

Після мобілізації і короткого переформування Північна група армії УНР завдала свій перший рішучий удар на так званому Сарненському напрямку. Починаючи з 17 лютого, її частини почали запеклі бої з більшовиками в районі Олександрії, які завершилися визволенням селища та залізничної станції. Розвиваючи успішний наступ на північ Рівненщини, 20—21 лютого підрозділи війська УНР вийшли до великої залізничної станції та міста Костопіль і розпочали вирішальні бої за їх визволення. Після запеклого дводенного бою петлюрівські війська тимчасово відступили, та невдовзі, підтягнувши з Рівного і з локомотивного депо станції Здолбунів бронепотяги, 24 лютого о 5-й годині ранку поновили наступ по всьому фронту. А вже об 11-й годині надійшла радісна звістка — більшовицькі полчища зазнали нищівного розгрому. У результаті бою за Костопіль було взято в полон 2125 більшовиків та здобуто велику кількість трофеїв: 21 вагон зброї та різної амуніції, 30 гармат, 70 кулеметів, 64 вагони продовольства, фуражу, коней і навіть один червоний бронепотяг. Більшовики також втратили свого відомого командира, колишнього полковника царської армії та запеклого російського шовініста, комдива 22-ї дивізії РККА Шестов'ятова, 50 інших червоних командирів та комісарів, 400 червоногвардійців. Надалі, розвиваючи наступ, українські війська звільнили Березне, Немовичі, Моквин і здобули вкрай важливий стратегічний залізничний вузол Сарни...

Про ті буремні часи нагадує пам'ятник з чорного граніту у формі хреста, що височіє на Сарненському міському цвинтарі по вул. Ковельській. Встановлений знак на братській могилі Січовим стрільцям, які загинули в боях під Сарнами в 1919 році...

Тоді, після підписання четвертого Універсалу 22 січня 1918 року Українська народна республіка проголосила про розрив зв'язків з більшовицькою Росією. Україна стала вільною самостійною державою. Непростий тоді був час. Під охороною Січових стрільців Уряд відступав зі столиці в Житомир, але згодом назріла потреба пробиватися на Сарни. У Коростень прибув стрілецький полк. А перша сотня Січових стрільців 19 лютого добралася до Клесова, де дізнались, що в місті більшовики. Військові озброєного їх технічного потягу вирішили підірвати міст через річку Случ, але там виставили свою розвідку Січові стрільці. Зав'язався бій. Міст уцілів. На підмогу українським бійцям підійшов бронепотяг з Коростеня, і почався наступ на Сарни. У результаті частина більшовиків склала зброю, решта втекла в Лунінець. Настало невелике перемир'я. За цей час військові сили Центральної Ради провели перегрупування та доозброєння. Згодом під Антонівкою, Карпилівкою та Олевськом ця батарея пройшла випробування боями. Унаслідок кровопролитних сутичок під Сарнами загинули 245 Січових стрільців.

У ті непрості часи це був неоціненний подвиг українських військовиків, адже ленінські наймити вже святкували перемогу й навіть складали частівки на кшталт: «У вагоні Діректорія, под вагоном — територія». Однак радість червоних виявилася передчасною —

козаки армії УНР довели, як «гостинно» зустрічає загарбників українська земля. Приклад цієї звитяги українських лицарів пізніше надихав до боротьби вояків Української повстанської армії, чії основні сили у 1941—1945 роках зосереджувалися саме тут, на рівненському Поліссі.

У січні 1919-го німецькі війська покинули край. Окупація закінчилася.

Влітку 1920 р. Полісся було зайняте більшовицькими військами, які після битви під Варшавою витіснені були на схід. Управляти цією територією стало тоді Тимчасове Прифронтове Управління.

Після радянсько-польської війни 1920 р., у ході якої на початку серпня Червона армія дійшла до східних воріт Варшави, але вже в середині серпня відбувся “цуд над Віслов”, і поляки перейшли в контрнаступ. Політична доля західноукраїнських земель стала окреслюватися не лише не на користь української державності, але і не на користь Української СРР.

За наслідками переговорів між Російською Соціалістичною Федеративною Радянською Республікою і Українською СРР з одного боку, і Польщею, з іншого, 12 жовтня 1920 р. у Ризі підписано радянсько-польське перемир'я, а 18 березня 1921 р. – Ризький мирний договір. Згідно з договором радянська сторона визнавала за Польщею входження в її межі західнобілоруських земель до рік Двіни і

Березини та західноукраїнських у районі Полісся лінією в кільканадцяти кілометрах східніше м. Рокитного, впритул східніше м. Корця, так само – м. Острога, в кількох кілометрах східніше м. Шумська, м. Ланівець на Волині.

Ще до радянсько-польської війни 1920 р. адміністративне керівництво так званими Східними землями здійснював Генеральний Комісар Східних земель і його канцелярія. Розпорядженням Генерального Комісара від 4 лютого 1919 р. встановлювався повітовий поділ Східних земель, на той час вже окупованих Польщею. 26 вересня 1919 р. був визначений гмінний поділ, що приблизно повторював волосний поділ періоду російського панування¹. Згідно з Ризьким договором, до Волинського воєводства увійшли повіти довоєнної Волинської губернії Росії: Дубнівський, Луцький, Ковельський, Кременецький, Володимирський, Ровенський (приблизно 90 % колишнього “уезда”), Острозький (близько 46 % колишнього “уезда”). Зразу ж після війни з північних частин Луцького і Рівненського повітів був утворений Сарненський повіт, а з північної частини Ковельського – Камінь-Каширський. Два новоутворені повіти площею 8749 км² увійшли до Поліського воєводства². Тоді ж Володимирський повіт було поділено на три: Володимирський, Горохівський і Любомльський.

У 1924 р., керуючись Постановою Ради Міністрів, Волинське воєводське правління провело ще деякі адміністративні зміни. За розпорядженням воєводського правління 23.09.1924 р. з групи східних гмін Рівненського повіту (Деражне,

Стидинь, Степань, Березно, Костопіль і Людвиполь) творився Костопільський повіт. Дещо раніше, за воєводським розпорядженням 16 липня 1924 р., гміна Здовбиця передавалася з підпорядкування Рівненського повіту до Острозького. У підпорядкування цього ж повіту переводилися гміни Будераж і Мізоч з Дубнівського повіту; у склад Луцького повіту переводилися з Дубнівського гміна Олика, у склад Горохівського – гміна Берестечко; у склад Дубнівського відходила гміна Радзивилів з Кременецького; зі складу Острозького Рівненському повіту передавалася гміна Майків, яка знаходилася на самому кордоні з СРСР.

Суттєвим фактом адміністративної реорганізації 1924 р. було переведення повітового управління з прикордонного Острога до м. Здолбунова і виникнення таким чином на місці Острозького – Здолбунівського повіту³. У 1931 р. польський уряд перевів поліський Сарненський повіт зі складу Поліського до Волинського воєводства. Таким чином, від 1931 р. у складі Волинського воєводства було 11 повітів: Володимирський, Горохівський, Дубнівський, Здолбунівський, Костопільський, Ковельський, Кременецький, Любомльський, Луцький, Рівненський, Сарненський. Територія воєводства становила 35 754 км². Загальна чисельність населення, станом на 1934 р. складала 2085 тис. осіб⁴. У 1937 р. узагальнювали до 2 млн 100 тис. осіб⁵. З урахуванням Камінь-Каширського повіту Поліського воєводства, який відійшов до радянської Волинської області у 1939 р. від колишнього польського Поліського воєводства, за переписом 1931 р. на території сучасних Волинської, Рівненської областей та Кременецького, Шумського і Ланівецького районів* Тернопільської області обліковувалося близько 2 млн 180 тис. осіб.